

Farkas Zsolt

zenész, táncos,
koreográfus

A hazai cigány kultúra egyik legjelesebb képviselője, Magyar Bronz Érdemkereszttel, Közéleti és Nemzetiségekért Díjjal is kitüntetett zenész, táncos, koreográfus, aki a kulturális életben folytatott kiemelten magas színvonalú tevékenységéért megkapta a Magyar Köztársaság Érdemkeresztjét. Fiatal korától a roma kultúra aktív tagja és formálója. A kilencvenes években már a Népművészet Ifjú Mestere cím birtokosa táncostársaival együtt. 2002-ben megalakította a Khamoro Budapest Band együttest, mellyel sikerrel képviseli a magyarországi cigányság eredeti tánc- és zenei kultúráját itthon és külföldön is. Szívügyének tekinti mind a zenei, mind pedig a táncos hagyomány átadását, tanítását. Házas, egy lánya van, és egy lányunoka büszke nagyapja.

„A kultúrában tudom legjobban kifejezni magam, a táncban, a zenében, a cigány nyelvben... Csak így tudom megragadni a cigányságot, a kultúrán keresztül.”

Felsorolni is sok, mennyi mindent csinálsz, mennyi mindent értél el: zenei és táncos karriered mellett önálló, saját, nemzetközi hírű együttest hoztál létre. Rendezel, zenei rendező vagy, tánc-koreográfiákat alkotsz, tanítasz profi táncosokat és óvodásokat; jársz vidékre, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekeknek elvidd a roma kultúrát, és civil szervezeteddel oktatási projekteket is szervezel. Ráadásul büszke nagypapaként ülsz mellettem, van egy lányunokád a lányod házasságából.

Elsősorban nagypapa vagyok, ez a legnagyobb öröm számomra. A felsoroltakban harminc-harminchárom évem van, tizenhét éves korom óta színpadon vagyok. Tényleg felsorolni is nehéz, mennyi mindenben vettem részt.

Nem is tizenhét éves korodtól kezdeném, hanem még korábbról. Honnan indult Farkas Zsolt? Honnan kapott ennyi energiát, kreativitást, erőt, hogy mindezt el tudta érni?

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében születtem, Mátészalkán, apám Nagyecsedben született. Amikor kimondjuk azt, hogy Nagyecsed, akkor itt már tudhatjuk – legalábbis az, aki jártas a zenei, illetve táncos kultúrában, a cigány kultúrában, tudja –, milyen kulturális értékeket tudhatott magáénak ez a település és az itt élők. Nagyon sokan kerültek ki Nagyecsedről, és tudták nemzetközivé tenni a roma kultúra értékeit és hírnevét, illetve tudták nemzetközivé tenni a zenét és a tánc kultúrát. Attól még, hogy én Mátészalkán nőttem fel, nagyecsed voltam félig, mert apám mindig átvitt, ott is voltunk sokat.

Hogyan képzeljük el az életed Mátészalkán?

Apámék munkásemberek voltak, gyárban dolgoztak, megtettek mindent azért, hogy nekünk jó legyen. Van egy lánytestvérem, aki fiatalabb nálam két évvel. Mindent megtettek értünk, ami tőlük tellett, annak érdekében, hogy ne szenvedjünk hiányt. Mindig fontosnak tartották, hogy tanuljunk, és szerezzünk legalább egy szakmát. Igazából nekem nagyon szuper gyerekkorom volt. Önfeledt volt, boldog. Tele volt örömmel, szabadság volt. Ott élőben kellett focizni, nem a számítógépen, indiánok voltunk, jártuk az erdőt-mezőt, minden a miénk volt, miközben azért az iskolában is megálltuk a helyünket. Én jó tanuló voltam, magatartásból mindig dicséretes voltam. Aztán a szorgalmam is elég jó volt. Így négyes körül teljesítettem mindig.

Azt gondolom, hogy elég jó gyerek voltam. Már akkor is megadtam a tiszteletet az embereknek, odafigyeltem másokra.

Alapvetően oláh cigány identitásban nőttem fel. Ugye az oláh cigányoknál fontos dolog volt a „patyiv”, magyarul a tisztelet, ez a mi családjunkban is fontos volt. Ezt már kisgyerekkoromban megtanultam. Mindig hozzá kell tegyem, hogy akik a 70-es években vagy még korábban éltek, meg akik a mostani, modern korban élnek, azoknak a tisztelet teljesen mást jelent már. Régen például a fiatalabb köszönt az idősebbnek, ez ma már nincs így. Persze megértem a fiatalokat is, minek tiszteljen egy olyan idősebb embert, aki az életében semmi példaértékűt nem csinált, esetleg rossz híre is van. Semmivel nem tud neki példát mutatni, akkor minek tisztelje csak azért, mert idősebb? A tiszteletet ki kell érdemelni teljesítménnyel.

Bölcsé kellene válni, ami egy folyamat, vagy pedig olyan példát kellene mutatni, ami tényleg jó minta egy fiatalabb előtt, és kölcsönösen tisztelni kell őket is. A lényeg, hogy a modern világban nem tudjuk már ezeket a szokásokat belevinni a mindennapokba.

Ez egy nagyon fontos téma, és még foglak erről kérdezni, de előtte arra lennék kíváncsi, hogyan nőttél fel, kik voltak azok a személyek, intézmények vagy akár közösségek, amik miatt elérted azt, amit.

Az ember magától nem tud csak „hipp-hopp” elérni dolgokat, kapcsolatokra van szükség, és kellenek olyan emberek is, akikre az ember felnéz, vagy akik példaképek. Általában az apa az első példaképe a kicsi gyermeknek. Én mindig tiszteltem, szerettem apámat, de én nem akartam olyan lenni mint ő, soha. Ő egy kubikos ember volt, segédmunkás, aki egyébként nagyon okos volt, sokkal többre vihetett volna, de valahogy beletörődött abba, hogy neki dolgoznia kell, meg el kell tartania a családját, és ezért a legkeményebb munkákat is elvégezte. Nagyon sokszor láttam őt 30-35 fokos melegben, ahogy meszet oltottak a gödörben. Az egy elképesztő fizikai teljesítmény volt, meg munka. Erről nehéz beszélni, mert ez az ember, akit nagyon szerettem, azért halt meg, mert ennyit dolgozott. Azért halt meg olyan korán, mert rengeteget dolgozott, tönkrement ebben a munkában. Holott nagyon okos ember volt, és ezt nagyon sokszor meg is mutatta nekünk. Látva azt, hogy kihasználják őt, már kisebb koromban megfogalmazódott bennem, hogy én nem szeretnék így élni, ahogy apám dolgozik. A cigányok végezték

a legkeményebb melót, a kubikos melót, nagyon kevés pénzért. A mai napig ugyanígy van ez, mégis azt mondják, hogy a cigányok nem dolgoznak. Apám ösztönzött arra, hogy „Fiam, tanuljál!”, és segített is nekem abban, hogy elvégezzem az iskolát, támogatott mindenben. Legelőször egy vendég-látóipari iskolát végeztem el Nyíregyházán, ami elég kemény volt. Minden reggel utaznom kellett az iskolába, Mátészalka és Nyíregyháza között 60 kilométer van, nekem ezt napi szinten oda-vissza meg kellett tennem. Ezt tizennégy évesen már el kellett kezdenem, és az iskola végéig csináltam.

Mi motivált, hogy ezt csináld? Abban az időben még nagyon kevés roma fiatal szerzett szakmát, nem nagyon lehettek példaképek előtted. Vagy voltak?

Ez olyan kérdés, amelyen még nem gondolkodtam. Nekem természetes volt, hogy szeretnék valaki lenni, szeretném magam eltartani, és ezt már tizennégy évesen tudtam. Szerettem volna magamnak megteremteni a dolgaimat, nem szerettem volna rászorulni a szüleimre, mert láttam azt, hogy elég nehezen tudnak haladni. Ezért úgy gondoltam, hogy az iskolán keresztül, szakmával sokkal jobb lesz nekem, és meg tudom magamnak is teremteni majd azokat a dolgokat, amikre szükségem van. És ez így is lett. Amúgy volt a családban egy nagyon-nagyon magasán kiemelt ember, a nagyanyám édestestvére, ő volt a legkisebb fiú. Balázs Gusztávnak hívják, aki doktorált abban az időben. Az elsők között volt a romák közt, aki elvégezte az egyetemet, majd később doktori disszertációt írt a nagyecsed-i cigány táncokról. De előtte ő már tanító volt, rá az egész család büszke volt. Számomra akkor még nem volt példakép, csak szerettem volna magam boldogulni.

Mesélj nekem arról, hogyan jelent meg a roma kultúra otthon, a hétköznapijaitokban?

Természetes volt. Mindennapos volt, csak figyelni kellett. Ebből tudtam a későbbiekben építkezni. A kultúra adott volt.

Amikor hazamentem az iskolából, a nagyanyámhoz mentem elsőnek, aki ott lakott tőlünk négy-öt házzal arrébb, és nagyon jó kapcsolatban voltam vele. Alig vártam, hogy rögtön odamenjek hozzá. Még a katonaságból is előbb hozzá mentem, és utána haza. Ő volt az, aki a legtöbbet adta át nekünk ezekből a dalokból, illetve a táncok is már jelen voltak ott is. De a családban volt jó pár ember, aki jól táncolt. A tánc is adott volt. Nekem volt

egy kis magnóm, amit tízévesen kaptam, és én már akkor felvettem ezeket az alkalmakat, amikor a családtagjaim csak egyszerűen leültek, énekeltek és táncoltak. Az volt a szokás, hogy összegyűlt a család esténként, elkezdtük a zenét és a táncot. Mikor nagyobb ünnepek voltak, akkor ezek jelentősebb alkalmak voltak, de egy egyszerű este is nagyon élvezetes volt. Egy példát is mondok erre. Megkértem nagyanyámat, hogy énekeljen egy nótát, és felvettem. Ő meg segített nekem, elmondta, hogy kell rá szájbölgőzni, meg ilyesmi. És akkor én meg szájbölgöztem. Ez a felvétel a mai napig megvan nekem. Úgyhogy innen kezdődött számomra a kultúra ápolása, amelyben teljes mértékben benne voltam és vagyok a mai napig. A közösségemben mindenki tudott valamilyen szinten vagy táncolni, vagy énekelni, vagy ritmusokat adni, ez alapvető volt. De akkor teljesedtem ki, amikor átmentem Nagyecsedre, ott már akkor is nagyon magas szinten művelték a zenét és a táncot is.

Apám nagyon sokszor átvitt oda. Emlékszem, hogy volt egy versenybicikrije, hátra felültetett engem, és a Kraszna partján, a töltésen átvitt engem is Nagyecsedre. Volt, mikor ott is maradtam egy hétig. Én nagyon sokat láttam ott, és nagyon jól éreztem magam. Hiányzik is az a közösség, az akkori közösség, az akkori felfogás, hogy hogyan tudtak egybetartozni azok a cigányok, milyen segítőkészek voltak egymással. Ez nincs meg ma már, vagy nagyon kevés helyen van meg. Amikor elmentem Nagyecsedre, akkor ott mindenkihez be kellett menni. Ezt úgy kell elképzelni, hogy az utca végén laktak a cigányok, a Petőfi utcában, és a teljes rokonság ott lakott. Ha az egyikhez nem mentél be, akkor az megharagudott. Mindenkihez be kellett menni. Egy nap ezzel ment el, hogy mindenhova odamentél, és hát ez egy fantasztikusan jó érzés volt.

Eltelt ez az időszak, gyorsan mentek az évek. Végeztem a vendéglátóipari iskolában, de nem sokat dolgoztam a szakmában. Balatonon is dolgoztam ezzel a felszolgáló szakmával egy-két helyen egy-egy szállodában, de utána jött a katonaság. Tizennyolc évesen bevonultam. Még előtte, Fábianházán alakult egy együttes, és meghívtak, hogy menjek, nézzem meg őket, és ha tetszik, akkor álljak be hozzájuk. Ott mindenki mindent tudott táncolni, énekelni. De nem is ez volt a legnagyobb dolog, hanem az, hogy milyen jól éreztük magunkat egymással. Vágytunk arra, hogy találkozzunk. És az, hogy zenéltünk meg táncoltunk, az már tényleg csak hab volt a tortán. Aztán ott alakult egy együttes, és rögtön fellépések voltak, színpadi tapasztalat nélkül felléptünk.

Ki volt az, aki ezt összehozta?

Annak a roma együttesnek a vezetője a nagyanyám testvérének a fia volt. Sokáig működött az együttes, ez egy nagyon jó szakasza volt az életemnek. Vidám, jókedvű időszak, jó barátokkal.

De közbejött a katonaság, ott én csináltam egy zenekart, magamnak. Ceglédre kerültem katonának a tiszti étkezdére, majd annak a vezetője lettem, rajparancsnok. A kezem alá tartozott nyolc ember, de a legesleg-nagyobb dolog az volt, hogy ott tudtam csinálni a kultúrát is. A katonai szolgálat és a kultúra össze volt kötve. A Jóisten az utamat mindig egyengette. És nem azt mondom, hogy szerencsés voltam, hanem áldás volt ezen az úton már akkor is. A kiképzés után fekete öltönyben járhattam bent a lak-tanyában, miközben a legnagyobb tiszteknek felszolgálhattam, illetve ott voltam mellettük, és még csinálhattam egy zenekart is, hát az nagyon nagy áldás volt. Akkor már csak egy év volt a katonaság, de nekem ez az egy év jó év volt. Sokan azt mondják, hogy hülyeség a katonaság, meg minden, de én a mai napig azt mondom, hogy a kiképzést meg kellene kapnia minden egyes fiúnak vagy férfinak.

Nekem tetszett, nekem jó volt, időt adott nekem arra, hogy átgondoljam a dolgaimat. Az ember életében vannak különböző szakaszok, amikor át kell gondolja, hogy most mi történt, és mi jó van ebben, vagy mi volt a rossz. Mit kell változtatnom? Majd pontot teszünk a végére, és innentől kezdve ezeket, a tapasztalatokat megélve, eldobjuk, utána pedig másképp fogunk gondolkodni, és másképp fogunk élni. Ez egyfajta fejlődés.

A katonaság alatt átgondoltad a dolgaidat, már addig is sok minden történt veled, sokféle élethelyzetet éltél meg. Volt egy laza szabadságszeretetet, amit kiemeltél, otthonról, majd kaptál egy erős szabályrendszert a katonaságnál, még ha ott is a vendéglátással és a kultúrával foglalkozhattál, de szigorúbb keretek között.

Ez így van. A vendéglátásban ki kell szolgáldál embereket, tisztelettel tudóan és szakmailag hibátlanul, akkor is, ha rossz kedved van. A katonaságnál is parancs van, ott is teljesíteni kell ezeket a dolgokat, de később az élet területén sok helyen van ez így. Én ezt fiatalon tudtam kezelni, és egész jól. De utána jött egy új szakasz az életemben, és rájöttem, hogy nem is

annyira jó, hogy vagy parancsot teljesítek vagy valakit kiszolgállok. Ezen túl kellett lépjek. Na, onnantól kezdve elkezdődött egy másfajta gondolkodás, egy másfajta életfelfogás.

Mi határozta meg ezt az újabb szakaszt?

Elindultam Budapestre, és akkor elkezdődött az életemnek egy új része. Úgy jöttem Budapestre, hogy azt se tudtam, hogy hol leszek, hol alszom. Erős Gusztira kell visszavezetni a dolgot, aki rokonom volt, akkor ők csinálták a táborokat a balatonszemesi üdülőben. Guszti már Pesten lakott, így segített nekem, valameddig még laktam is náluk. Aztán egy másik segítségen keresztül egy ismerősöm ismerőséhez költöztem. Volt egy szoba-konyhája, volt zuhanyzó is benne. Együtt aludtunk egy szobában egy ismeretlennel, de ki kellett tartanom, mert valahogy el kellett kezdem az életemet. Ekkor huszonkettő éves voltam, és az az emlék van bennem, hogy sokszor eltévedtem Budapesten, de valahogy azt éreztem, hogy nem szabad visszamennem oda, ahonnan elindultam, mert az nem lesz jó. Aztán jött egy másik lehetőség. A Jóisten végig irányította az utamat, akkor is. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézetnél – azt hiszem, így hívták – hirdettek meg egy képzési lehetőséget, szociális munkásokat képeztek, és be lehetett iratkozni, és én beiratkoztam oda. Az érdekesség az volt, hogy nagyon sok cigány származású emberrel találkoztam ott, akik ugyanúgy elindultak ezen a tanfolyamon. A tanfolyam azért volt jó, mert kaptunk érte pénzt is, tanulhattunk is, és talán még munkát is ígértek utána, ha elvégezzük. Ebben a tanfolyamban volt olyan rész is, ahol cigány kultúrát is oktattak. Ott találkoztam egy olyan emberrel, akivel a mai napig nagyon jó barátságban vagyok, Lakatos Györggyel. Ő tartotta az oktatást a cigány kultúráról. Én alázattal, csendben figyeltem, néztem, ahogy oktatja azokat a dolgokat, amiket egyébként én tudtam száz százalékosan. Aztán a tanfolyam vezetője, Váczi Márta felfigyelt rám, és felajánlotta, hogy próbáljak meg dolgozni a csapatában, és az lesz a feladatom, hogy táborokat szervezzek, klubokat tartsak és minden olyan dolgot, amivel gyerekekkel kell foglalkozni, illetve kulturális ágazatban dolgozni. Nem volt egyszerű a kezdet, de a dolog elindult. Már akkor jártunk nagyon sok helyre, vidékre, iskolákba, többek között Tiszabőre is. És nagyon sokat oktattunk, zenéltünk, táncoltunk, táborokat tartottunk, és egy jó kis csapat kovácsolódott össze. Ezzel egy időben ismerkedtem meg Balogh Bélával (több neves művészeti díjjal kitüntetett, roma származású táncművész – a szerk.), aki táncosokat keresett a Lindri Táncszínházba. Újpesten folytak a próbák. Egy másik barátommal mentünk el

hozzá, hogy vegyen fel minket táncosnak. Valójában Balogh Béla is a rokonságba tartozott, csak nem ismertük mi annyira őt, de ő megvett minket. Szó szerint ezt mondta nekem. Azt mondta, táncolj egyet, öcsi. Táncoltam, és mondta: „Meg vagy véve.” Onnantól kezdve a Lindri Táncszínház ösztöndíjas táncosa is lettem, és párhuzamosan dolgoztam az Egészségvédelmi Intézetben is. Így már rögtön jobb volt.

Balogh Béla táncszínházában, a Lindri Táncszínházában ismertem meg a feleségemet. Akkor huszonkét-huszonhárom éves voltam, és mi azóta is együtt vagyunk Marival. Ez már harminc év mindjárt. Úgyhogy onnan elkezdődött egy másik szakasz, láthatod, sok-sok szakasz van az ember életében. Nehéz időszak volt ez is, de könnyebb volt egy picivel, mint az előzőek. Itt már számíthattunk egymásra Marival. Ő magyarcigány családból származik, ezért a családja nagyon neheztelt rám, mivel én oláhigány vagyok, és nálunk más a kultúra. De nem mondanám, hogy annyira más volt. Nekem a cigány az cigány, attól, hogy valaki cigányul beszél, nem biztos, hogy oláhigány lesz. Úgy kell „viselkedjen”, úgy kell „beszéljen”, a szabályoknak „megfeleljen” – ezeket idézőjelben mondom –, hogy oláhigány legyen. De attól nem lesz cigány, ha megtanul cigányul. Mindegy, nehezen fogadtak el, aztán Marinak választania is kellett, hogy velem jön vagy marad otthon. Ő engem választott. Kezdetben emiatt volt családi feszültség, de később ez szinte teljesen megváltozott, és nagyon gyorsan átfordult.

És hogy alakult az életed további része, már a barátnőddel, aki később a feleséged lett?

Ő is kapta a táncos ösztöndíját. Azért ez is jó volt mindkettőnknek. Párhuzamosan nekem szükségem volt arra, hogy egy zenei együttesben is benne legyek, és nagyon szerettem az együttesben zenélni. Jött is felkérés, hogy zenéljek velük, egy csapattal. Ez akkor volt, amikor a Lindri Táncszínházban táncos voltam, és párhuzamosan egy cigányzenei együttesben zenész is voltam. Három évet voltam az együttesrel. Lemezünk is jelent meg, amelyen már én is szerepeltem, énekeltem. Aztán azt gondoltam magamban, most hagyom ezt az egészet, szünetet tartok ebben a dologban, mert szünetre van szükségem. De nem sok időm volt a szünetre, mert megkeresett egy másik, híresebb együttes. Már tizennégy évesen otthon hallgattam a zenéjüket, akkor még lemezen vagy kazettán, akkoriban ők voltak a sztár csapat, és oda bekerülni nagyon nagy dolog volt. Próbaidőt kértem a korábbi sok rossz tapasztalat és a negatív dolgok miatt. Ekkor, a 90-es években élte

a roma kultúra a fénykorát. Nekik olyan fiatal zenészre volt szükségük, aki magas szinten tud táncolni, aki magas szinten tudja képviselni a kultúrát, és esetleg még a zenében is oda tud állni bármikor. Ebben a csapatban tíz évet dolgoztam. Ez az időszak nagyon izgalmas volt, jó dolog volt olyan csapatban lehúzni ennyi időt, amelyik bejárta a világot.

Mindezt hogyan lehetett a családdal összeegyeztetni?

Nagyon nehezen. Sok mindent megtanultam, sok emberi dolgot tapasztaltam, láttam. Annak nagyon örültem, hogy világot láthattam. Nekik volt lehetőségük, hogy különböző országokban koncertezzenek. Nagyon szuper volt, nagyon jó volt bekerülni közéjük. Kinyílt a világ előttem, és aki országokat, világot lát, annak nagyobb rálátása lesz különböző dolgokra, és ez nagyon sokat segített nekem fiatalon. A tíz év nagyon gyorsan elment egyébként. Akkor már ugye a lányunk is megszületett 1996-ban. Emellett viszont elindultam turnézni, így jártam be a világot. Nagyon hálás vagyok a feleségemnek, mert megértette, hogy ez a feladatom, ez a dolgom. De szerintem a mai napig azt mondja, hogy az egy rossz szakasz volt az életében, és örül, hogy én már nem vagyok abban a zenekarban. 2007-ben megalapítottam a Khamoro Együttest. A nevet a nap utána kapta a zenekar, cigány nyelven ugyanis a nap „kham”, és ennek a becézése a „khamoro”.

Miért döntöttél úgy, hogy saját együttest alapítasz? Mi volt a motivációd?

Amit említettem már, hogy tapasztaltam egy csomó zenekarban egy tucat dolgot. Megtapasztaltam, ki hogyan vezeti az együttest, hogyan dolgoznak, hogyan reagálnak különböző hatásokra, hogyan teszik a szakmát a színpadra. Ez hatalmas tapasztalat volt, mert a legmagasabb szintű zenekarokban ott voltam. Ezek alapján el tudtam dönteni, hogy én ezt nem így szeretném csinálni, hanem másképp. És ekkor jött el az idő, hogy összehoztam a saját együttesemet.

A Khamoro Budapestben Band az életemhez tartozik, és a mai napig működik. Rendkívüli fejlődésen ment keresztül ez a csapat. Ma már azt lehet mondani, hogy nemzetközi szintű és hírű. Ez legtöbbször a vezetőtől függ, és nem magamat akarom dicsérni, mert kell egy csapat is mellé természetesen, de ez az együttes nemcsak egyszerűen egy együttes, amelyik elmegy valahova és zenél, hanem sok más feladata is van. Azt mondom,

hogy a zenekar képviseli a cigány kultúrát és a magyar cigány embereket külföldön, és azt szeretném, ha egyfajta példát is mutatna.

És milyen példát mutat?

Alapjáraton olyan értéket képvisel, amit ma már nagyon kevesen képviselnek, és még egyszer hangsúlyozom, hogy értéket. Nem állítunk elő termékeket, ahogy ma jönnek a különböző mulatós dalok, ahogy gyorsan csinálják a dalokat, hogy minél több megtekintést, minél több pénzt keressenek. Nem. Mi hosszabb távra rendezkedtünk be. Egy hosszú távú dologban gondolkozunk, és azt a fajta értéket, amit mi képviselünk, azt ma már nagyon-nagyon kevesen tudják. Mindeközben példát mutatunk a fiataloknak. Amikor elmegyek oktatni a zenekarral, vagy táncházakat tartani, vagy csak egyszerűen előadásokat tartok az óvodától az egyetemig – sőt, még nyugdíjasoknak is –, ők láthatják a roma kultúra értékét. A zenén és a táncon keresztül annyi mindent meg lehet mutatni emberségesen, tisztelettel és alázattal! Ez egy szép dolog. Ezt már nagyon kevesen tudják. Mondhatod, hogy ez nincs nagydobra verve. Miért is lenne? Ma az van nagydobra verve, ha kijön egy bömbölő zene, hogy gyorsan tudjanak rá jól berúgni, és akkor az a jó zenekar. De ezzel nem közvetítünk értéket. Mi ebbe nem állunk bele.

Akkor hogy lehet ebből sikersztori?

Látjuk, hogy elismerik az együttest, van folyamatosan munkánk, vannak megbízások és meghívások. A zenekar elért egy csomó mindent. Nemzetközi híró lett, a legnagyobb World Music Kiadó adta ki a harmadik lemezünket, hetvenkét országban terjesztik, egy csomó rádióadón a világban első, második helyen voltak, vannak a dalaink, és még mindig játsszák őket. Külföldi meghívásokat is kapunk, különböző országokban eléggé elismert az együttes. De nemcsak együttesként, hanem táncszínházként is létezünk. Sok fúziót csinálunk, cigányok, nem cigányok összefognak, és mint ahogy most is, nemsokára nagy bemutatója lesz az együttesnek a Jászság Tánc-együttessel, hetven fővel, aminek én vagyok a zenei rendezője. Belecsöppen-tem, az élet úgy sodort magával, hogy bele kellett fogjak ezekbe a dolgokba. Az, hogy én rendezek egy darabot? Ó, hát honnan? Mátészalkáról a cigánygyerek? Ugyan! De hát igen, rendezek is.

Honnan jön ez a belső motiváció? Te úgy fogalmazod meg, hogy ez szerencse, isteni közbenjárás vagy áldás, vagy éppen

jó időszak vagy szakasz. Ilyen szavakat használsz, de ott van mellette a kitartásod, az eltökéltséged. Az újtól nem megijedsz, hanem inkább próbálsz közben a legjobbat kihozni a kihívásokból, és keresed is ezeket. Nem gondolod, hogy igazából ezt magadnak köszönheted? Persze kell hozzá valóban szerencse, ezt nem vitatom, de a szerencsédnek saját magad vagy a kovácsa. Te kovácsoltad.

Kell ehhez az élethez egy nagyfokú alázat és szerénység. Más lehet, hogy már nagyon elszállt volna magától, ha ilyeneket vagy ennyi mindent csinált volna az életében, és ilyen sikereket ért volna el. Én nagyon-nagyon visszafogott vagyok, tudom, hogy van benne nekem is szerepem, de a Jóisten nélkül ez nem ment volna. Néha lehet, hogy az is a baj, hogy túl alázatos vagyok. Már mondták többen is, hogy sokkal előbbre tartanék, ha törtető lennék. Valahogy bennem van, hogy emberségesnek kell lenni, és megmaradni egyszerű embernek. Sokszor fel sem fogom, hogy mekkora produkciót hozunk létre vagy viszünk színpadra. Ez valahogy természetes nekem. Én mindig mondom a Jóistent, hogy az utamat egyengeti, és lehet, hogy pont ezért nem is veszem észre, mert egyszerűen csak ihletek vannak. Menjél, csináld! Van, amikor egyszerre négy-öt dolgot is csinálok. Nem egyszerű így sokszor, de mindegyikben próbálok precíz lenni és pontos.

Ezeket a kompetenciákat – mai, divatos szóval – hol szerezted meg? Nem végeztél kultúramenedzser iskolát, nem vagy rendező. Honnan jön ez a precizitás, ez a kitartás és az elhivatottság? Lehet, hogy felbosszant ez a kérdés, mert természetesnek érzed, de hidd el, hogy a cigánytelepről lehet hozni a roma kultúrát, de a menedzseri szemléletet és a pontos operatív végrehajtást kevésbé.

Ez a sok-sok tapasztalat, ami a szakmából bennem van, a színpadon eltöltött sok-sok év, a rengeteg emberrel való kapcsolat. Ez adta nekem ezt a tudást és hozzáállást. Nagyon sok embertől tanultam, de hozzá kell tennem, hogy igazából egyikre se szerettem volna hasonlítani, és nem is akarok. Se emberileg, se szakmailag nem akarok hasonlítani. Említettem Balázs Gusztávot és Balogh Bélát, aztán mindenképp meg kell említenem Szentandrásy Istvánt (Szentiként ismert Kossuth-díjas, roma származású festőművész – a szerk.), vele nagyon jó barátok voltunk, és egymástól is tanultunk. Szerintem ő nagyon komoly ember volt, de ő is tanult tőlem.

Nekem hamarabb született meg a lányom, mint neki, így sokat kérdezgett arról, hogyan tudunk jó szülők lenni. És ő mindig figyelt engem, hogy hogyan is csinálom ezeket a dolgokat. Ezzel nem azt mondom, hogy én tökéletes szülő vagyok, életem egyik legnehezebb feladata az apaság, de biztos vagyok benne, hogy vett át tőlem a Szentí példákat. Színpadképeséget és koreográfiát, valamint rendezői készséget Balogh Bélától tanultam. Tanultam tőle színpadi technikákat, meg a színpadon való működést, de egyikre sem szerettem volna hasonlítani, megvan a saját személyiségem. Minden embernek megvan a hibája, nekem is és másnak is, de vannak dolgok, amiben jók, és lehet tőlük tanulni. Én még ma is keresem az emberekben, hogy mit lehet tőlük tanulni. A jókat, azokat megtartottam, a hibákat, azokat gyorsan eldobtam, és azt mondtam, hogy na, ilyen soha nem szeretnék lenni. Számomra nagyon fontosak az emberi kapcsolatok, figyelek, hogy ezekben minél kevesebb hibát vétsek, inkább betartok egy határt, és nem megyek azon túl, és akkor megvan a jó viszony és a jó kapcsolat.

A szakmáról beszélgettünk és arról, hogyan építet a kapcsolatokat, hogyan tanulsz és dolgozol a színpadon és azon kívül. De én kíváncsi vagyok a magánemberre is. Milyen apa Farkas Zsolt, milyen férj Farkas Zsolt? Te hogy éled meg ezeket a szerepeket?

Ezt nagyon rövidre zárnám. Azt a fajta szeretetet, amit érzek itt a szívemben, meg ami a lelkemben van, ki sem lehet fejezni. Ezen múlik minden szerintem. Ez a családi háttér adja nekem azt a stabilitást, hogy tudok alkotni, tudok teljesíteni. Azt gondolom, megkaptam azt a Jóisténtől, hogy van egy jó feleségem, egy jó családom, egy stabil háttér. Sokaknak sajnos ez hiányzik, de ezzel én előrébb vagyok sok embernél. Biztos, hogy ez közrejátszik abban, hogy sikeres vagyok.

És mi a dolga egy férfinak szerinted a mai világban? Így, ötven év környékén talán már elég jól leképeződhetett a válasz benned ahhoz, hogy ezt meg tudd fogalmazni.

Sok-sok dolgot kéne felsorolni, de ha ezt nők hallgatnák, akkor nem biztos, hogy azt mondanák, hogy olyan sokat kell. Én ebben is maximalista lennék. A legfontosabb az, hogy stabil háttérrel tudjon biztosítani. Elsődlegesen olyan biztonságot kell nyújtson a feleségének, a családjának és a gyermekeinek is, hogy ők valóban érezzék, hogy biztonságban

vannak. Én úgy érzem, hogy a kisunokámnak is éreznie kell ezt, hogy amikor odabújik mellém, tudja, hogy biztonságban van. Nagyon fontos, hogy törekedjen arra egy ember, egy férfi, hogy biztonságot tudjon maga körül teremteni, és a legfontosabb, hogy ez mindenekelőtt lelki biztonság legyen. De a biztonság tág fogalom, hozzátartozik az anyagi rész is mindenféleképpen. Az én életemben volt olyan szakasz, amikor nem feltétlenül tudtam megadni azt az anyagi biztonságot, amit szerettem volna.

Hogyan tudta megélni a férfiasságodat abban a helyzetben? Hiszen azt mondod, férfiként nagyon fontos az anyagi biztonság megadása is.

Ha a feleségem nem ilyen lenne, amilyen, akkor lehet, hogy másképp éltem volna meg. Mikor kevesebb pénzem volt, ő akkor is ugyanúgy szeretett, mint ahogy most, mikor már kicsit jobban élünk. Ahhoz, hogy magabiztos legyél, kell, hogy a párodnak olyan legyen a felfogása, hogy tudja tolerálni és lássa, hogy az út, amin jártok, egy közös út. Van olyan, aki azt mondja, hogy ha nem tudsz eltartani és nem adsz biztonságot, akkor én nem akarok veled lenni. De akkor ott már nincs szeretet. A férfinak mindenfajta területen meg kell állnia valamilyen szinten a helyét, és ha azt mondják valakire, hogy ő egy igazi férfi, akkor különböző területekről beszélünk, nem csak a férfi-nő kapcsolatról. Nekem a családomon kívül is meg kell állni a helyem, sok-sok helyen. Ha elmegyek egy tárgyalásra, vagy szervezek egy fellépést, vagy társalkotókkal tudok leülni beszélni és alkotni.

Azt gondolom, hogy fontos, hogy a férfi ápolt legyen, jól nézzen ki az adottságaihoz képest. Arról nem tehet, hogy a Jóisten hogyan áldotta meg őt, milyen arccal vagy milyen termettel, viszont, ha ápolt egy férfi, tiszta, jó megjelenésű, akkor az már jó kép lehet a nők és a társadalom szemében. Ha mellé okos is, talpraesett vagy tud tárgyalni, beszélni, megjelenni, az közel tökéletes. És ezzel nem egy szuperment akarok leírni, mert akkor szegény férfitársaink elkeserednek, mert nem mindenki ilyen, de ha tiszta, őszinte, alázatos és esetleg el tudja tartani a családját, az már szuper.

Változtat-e a helyzeten az, hogy az ember nevezetesen még roma is?

Mint ahogy beszéltük, nekem nem volt problémám a cigányságommal soha. A kilencvenes években a skinhead mozgalom nem egy jó emlék számomra. Akkoriban sok-sok probléma volt. Főleg Pesten támadták a cigányokat. Egyszer engem is megtaláltak, nem volt semmi komolyabb dolog, de megéreztem azt, hogy a semmiért bántanak. Ez gyorsan elmúlt, de éreztem, hogy másokat miért bánt a romaságuk, hogy egyesek miért szégyellik azt. Ehhez elég egyetlenegy konfliktus. De ez a társadalom azon részének problémája, aki nem ismeri a roma embereket vagy a roma kultúrát. Nagyon szép és értékes kultúránk van.

Én, amikor Szabolcsból Budapestre kerültem, erős tájszólással beszéltem, ez akár még most is érezhető. A megjelenésemben viszont sokat változtam. Hogy fel tudok venni egy jó öltönyt, és el tudok menni egy tárgyalásra, egy minisztériumba vagy akárhova, ezek mind olyan dolgok, amelyekről álmodni se mertem volna. Én, a cigánytelepi kisgyerek, hogy majd a Belügyminisztériumba vagy bármelyik minisztériumba bemehetek és államtitkárokkal, miniszterekkel fogok kezét vagy beszélgethetek velük?

Neked szerencséd van, hiszen te kultúrát ápoló, modern roma férfi vagy, őrzöd a nyelvet és a hagyományok nagy részét, valamint ebből is élsz. Mi van azokkal, akik nem ebből élnek? Nem ez a munkájuk, viszont magukat romának tartják és integrálódtak. Mondjuk egy bankban dolgozik egy férfi, vagy éppen minisztériumban dolgozik. Szerinted ők hogyan tudják megélni a cigányságukat?

Egyre nehezebb. Azt gondolom, hogy ők már lassan beolvadnak, tehát nem integrálódnak, hanem asszimilálódnak, és lassan már le is tagadják, hogy ők cigányok, mert most már egyre kevésbé divat cigánynak lenni. És bár a rasszjegyeket nem lehet letagadni, vannak olyanok, akik ennek ellenére is azt mondják, hogy ők nem foglalkoznak a cigányságukkal.

Van egy kis szigeted – talán lehet így fogalmazni –, mert van egy szép, összetartó családot, egy munkád, ami nagyon szuper, hiszen a saját kultúrádat, hagyományaidat és értékrendet tudod tartani és őrizni, ám emellett gyakran erős kritikát fogalmazol

meg a hagyományőrző közösségekkel szemben, és kritikát fogalmazol meg az integrálódott közösségekkel szemben is, akiknek problémájuk van a származásukkal. Hogy érzed magad ebben a helyzetben most?

Nem könnyű, amit kérdezel, nem is tudom, hogy érzem magam. Nem gondolkodtam el ezen. Cigánynak érzem magam, és minden egyes lépésemben cigány vagyok, de nem gondolkodtam el ezen a dolgon nagyon. Azt látom, hogy ez a fajta kultúra nagyon-nagyon másfele megy. Tényleg leszűkült a cigány kultúra a zenére, esetleg a táncra, bár már táncról sem beszélnek, mert nem engedik, hogy hiteles táncok legyenek, ezekre a mulatós zenékre nem lehet hiteles táncokat táncolni már, aki letáncolja, az meg hiteltelen. De hát ilyenekkel vagyunk tele, bocsánat. Ezzel nekem súlyos problémáim vannak. Úgyhogy csak így tudom megragadni a cigányságot, a kultúrán keresztül. Ebbe beletartozik a nyelv, a zene, a tánc, a költészet, a festészet. És hát ezek határozzák meg valójában az elitet, akik magas szinten tudják ezeket művelni. De mi lemegyünk egy cigánytelepre, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyébe vagy Dél-Dunántúlra. Nagyon sok szakkollégiumba is meghívtak már előadást tartani, szinte mindegyikbe, ezáltal sok egyetemistát megismerek, akik cigány származásúak, de náluk is másképp működik ez már. Nem sokan akarnak felelősséget vállalni és foglalkozni a saját csoportjukkal vagy segíteni rajtuk. Egyre kevesebben. De még van rá példa. De az se biztos, hogy erre van szükség, nem biztos, hogy ez kell, de lehet, hogy példát tudnának mutatni, és ezáltal motiválni is tudnák a fiatalabb generációt. De nem biztos, hogy ez az ő útjuk.

Ha megnézzük azokat a roma közösségeket, amelyekben nem volt lehetőség tanulni, akkor azt látjuk, hogy őket is sok minden befolyásolja. Az, amit a tévében látnak, a médiában olvasnak vagy hallanak, nagyon nagy hatással van rájuk. Mit látnak a médiában a roma ügyről? A magas szintű roma kultúrát alig tudják bemutatni, pedig az példamutató volna. A médiában játszott alacsony szintű programokkal egyfajta butítást végeznek. Nagyon sok helyre járok tanítani, gyerekeket oktatni, és sokan azt mondják, hogy ők börtönbe szeretnének menni, mert az ő szemükben a börtönviselt emberek a példák. Persze azért nem ez az általános, de megjelenik ez a gondolat is a közösségekben. A börtönviselt emberek erősek, hiszen kibírták a börtönt, Mercedessze járnak, ki vannak gyúrva, és ez egyfajta példakép a gyerekeknek. Sajnos itt tartunk. Tehát sokfajta hatás éri a roma közösségeket, de kevés olyan, ami számomra értéket jelent, vagy ami előreviszi az embereket.

Nagy küzdelem ez nekünk, mert bár roma közösségekbe járunk oktatni, de ezekkel csak minimális hatást érünk el.

Szerinted kulturális sajátosság ez, ami a romákra vonatkozik, vagy inkább egy olyan típusú szubkultúra jellegzetessége, ami a szegénységhez kötődik, ami a megélhetésért folytatott küzdelmet jellemzi? Általánosíthatjuk a roma közösségre ezeket a folyamatokat?

A hatások természetesen nem csak a roma közösségeket érintik. Ugye, a tévében, amit látni az adókon – és most csak a kultúrát tudom megfogni, politikával nem szeretnék foglalkozni, meg sok minden mással sem –, az is befolyásolja természetesen a nézőket. Mivel kulturális területen dolgozom, legjobban azt látom, hogy olyan hatással van az emberekre – és így a roma közösségekre – a média, ami teljesen káros, és nagyobb butítás történik, mint bármikor.

Zsolti, szép magyar nyelvünkön beszélgetünk. Sajnos én cigányul nem tudok olyan jól. Magyarországon születünk, remélhetőleg itt fogunk elmúlni is, ízig-vérig magyarok vagyunk. A magyar állam elismeri a munkád, kaptál már több állami kitüntetést is. Mit jelent neked magyarnak lenni?

Majdnem ugyanazt, mint cigánynak. Elsődlegesen én magyar vagyok. És mikor meghallom a magyar himnuszot, akkor nekem ugyanúgy ott van a lelkemben, a szívemben, sőt. És utána nagyon cigány is vagyok. A kettőt nem tudom egymástól elválasztani. Ugyanolyan hazafi vagyok, mint akire azt mondják, hogy nagyon erősen magyar beállítottságú. Én ugyanúgy szeretem a hazámat, és nem is akarok innen elmenni, pedig bejártam a világot. Itt születtem, és itt akarok meghalni Magyarországon. De cigányként élem az életemet. És nagyon jó cigánynak is lenni. Én nagyon szeretek cigánynak lenni.

Mit gondolsz, hogyha nem sikerül vagy nem tudsz továbbtanulni felszolgálónak, vagy nincs az az első meghívásod az együttesbe, mi lett volna veled? Gondolj itt a veled egykorú társaidra a saját közösségedben, de akár országos szinten is a veled egykorú romák életére.

Én valamibe biztos, hogy belefogtam volna. Hozzá kell tenni, hogy később, felnőtt létemre, sikerült leérettségiznem, és még utána is tanultam több képzésben is. Szóval megtaláltam volna a helyem. Biztos, hogy az egyik tervem az lett volna – de akkor el kellett volna mennem továbbtanulni –, hogy valami menedzserképzést elvégezzek. Magamat ismerve akkor sem féltem volna.

Számtalan dolgot csináltál, sok-sok dologba tettél energiát, de amikor döntesz valami mellett, akkor el is engedsz valamit. Van-e olyan döntés, ami olyan lemondással járt, amit sajnálsz, és ha visszamennél, akkor esetleg azt máshogy csinálnád? Vagy vannak-e olyan helyzetek, amelyekkel kapcsolatban úgy érzed, hogy többet vettél volna ki belőlük?

Biztos, hogy lett volna olyan. Azok a szakaszok, amikről folyamatosan beszélünk, most is, ebben az interjúban, azok általában engem rádöbben-
tetek, hogy mit kell másképp csinálni, mint mások, min kell javítani, hogy sikeresebb legyek. Túlzás lenne azt mondani, hogy teljes mértékben meg vagyok magammal elégedve. Ez nagyon rosszul hangzana: a folyamatos tanulás, odafigyelés a mai napig a feladatom. De egyelőre azt mondom, hogy így visszafogottan, szerényen, de elfogadhatónak tartom az eddigieket.

Sokszor és sokat változtattál, fejlődöttél, mentél előre, küzdöttél. Megérte ezeket a váltásokat vállalni, megérte küzdeni?

Nagyon megérte a küzdelmet, most is vannak folyamatosan küzdések. Nekem nem egyenes az utam, meg kell küzdenem mindig dolgokkal, de nem bánom, mert ezek a kihívások jók. Most esetleg csak annyival vagyok előrébb, hogy van egyfajta elismertségem, van egyfajta nevem. És talán ezzel még gyorsabban és eredményesebben tudok előre haladni. De az elsődleges dolog egy jó család. Aztán a megfelelő háttér, hogy tudjál úgy élni, ahogy szeretnél, viszont ezt a legnehezebb megteremteni. De hát erről szól valójában egy élet. Legyen elsődlegesen szakmád, legyen családot, legyen egzisztenciád, és ebbe beletartozik most már, hogy legyen házad, legyen autód esetleg. Ezek mind hozzá tartoznak az élethez, a jövőben pedig azt szeretném, hogy boldogságban, egészségben éljünk, és legyen annyi munkám, hogy ezeket fent tudjam tartani.

Mit tesz boldoggá téged?

Engem csak a családom tesz igazán boldoggá. Persze a sikereim is jó érzéssel töltenek el, de legfőképpen a család, hogy látom őket, hogy boldogok, egészségesek, és látom az unokámat, ahogy nő, fejlődik és szépen okosodik. Ebben látom igazából a boldogságom. A lényeg, hogy egészség legyen a családban, aztán a többi meg rendben lesz.

A legjobbakat kívánom az egész családnak! Köszönöm a lehetőséget a beszélgetésre!

Köszönöm szépen a beszélgetést. Én is köszönöm a lehetőséget!